

Kossuth Lajos és századának zenehistóriája

Kossuth Lajos életútját, életművét, tevékenységi körének egészét tekintve, e roppant szellemi hagyatékban láthatóan *nem* foglal el központi helyet a muzsika. A XIX. század folyamán, a különböző – hazai és nemzetközi – szájakon kibontakozó Kossuth-kultusz jelentősebb fejleményeivel kapcsolatosan viszont ugyanez már aligha mondható el. A szerteágazó tendenciákra közelebbi pillantást vetve, azon nyomban láthatóvá válik, mennyire *meghatározó*, integráns részüket képezte a zene. Érzékeltetésképpen álljon itt egyetlen példa: a („Kossuth Lajos azt üzenté...” szövegkezdetű) *Kossuth-nótáé*, amely a *Himnusz* és a *Szózat* mellett legnépszerűbb hazafias melódiánknak számított a XIX. század vége tájékán, s néhány esztendővel később, a századelő alkotmányos válságának időszakában megújódott (vagy inkább: régi-új) politikai tartalommal színezetten énekelték országszerte.

Ma, a bicentenárium évének megemlékező eseménysorát figyelemmel kísérvé, a Kossuth-kultuszt (át)értékelő történeti közelítés megannyi újszerű szempontját fedezhetjük fel, s egy lehetőség szerint teljes és árnyalt összkép elérését megcélzó szisztemetikus vizsgálat immár nem mehet el „szó nélkül” a zenei vonatkozások viszonylagos gazdagságának *ténye* mellett sem: kezdve a leltárt a hazai tájakon született és „érlelődött” Kossuth-dalokkal, folytatva a század közepi amerikai kompozíciókkal – egészen Bartók Béla *Kossuth – szimfóniai költeményéig* és más XX. századi darabokig. Munkám révén e szájak feltérképezésével kívánok adalékot nyújtani a Kossuth-kutatás eljövendő eredményeihez. A Kossuth-dalok *mindennemű* szöveg- és dallamtípust (valamint -variánst) magában foglaló rendszerező vizsgálatára – *nem* népzene kutató lévén – semmiképp sem vállalkozhatom, helyette mindössze egyetlen (ám kétségkívül a legfontosabb) dallam: a fent említett *Kossuth-nóta* történeti útjának nyomon követésére teszek kísérletet. Helyszüke miatt, a jelen tanulmány keretei között nem kerül sor az ifjú Bartók Béla (zeneszerzői hírnevét egyben megalapozó) szimfonikus költeményének ismertetésére; a mű 1903 folyamán keletkezett, megírását ugyanakkor – az azévi napi politikai eseményeken túl – a Kossuth-centenárium esztendejének atmoszférája is erőteljesen befolyásolta.

1.

A Kossuth Lajosnak dedikált kompozíciók sorát, egybegyűjtött adataink szerint a műkedvelő Egressy G. Samu *Pest megyei követválasztási zene- emléke* nyitja meg, melynek ajánlása a szerző „barátinak”, Szentkirályi Móric és Kossuth Lajos országgyűlési követeknek szól. A századra – azon belül is annak középső harmadára – igen jellemző, mondhatni tipikus címadás ez, melyben közélet és művészet hajdani, *egyszer* volt viszonya tükröződik. A kettő szinte elválaszthatatlanul élteti egymást az idő tájt; mindkettő mindenki ügye: *nemzeti* ügy, s mindkettő mindenkori feladata a *köz* javát szolgálni. „A nemzet muzsikájában él.” Ha ezt, a reformkor hajnalán leírt kijelentést most tartalmilag visszájára fordítjuk, a végeredmény éppúgy igaznak bizonyul e század egészére nézve: a nemzet *benne él* muzsikájában; történelme, mindennapjai – bukások és felemelkedések, vigalmak és apró örömök, reménysugár és bűbánat – mind ott tükröződnek az időszak ránk maradt zenéjében. A középponti évtizedek műcímeire vetett futó pillantás önmagában elegendő ahhoz, hogy általa mintegy megelevenedjék a kor pezsgő, nemes erőfeszítésekkel átszőtt közéleti atmoszférája: követválasztási és „alkotmány-” csárdások; fölirati, beiktatási és bevonulási indulók; országgyűlési nóta, -szózat, -emlék, -csárdás, -induló és „-magyar”; „nemzeti örömhangok” és honderű; barátságok, üdvözlések, éljenzések, lelkes, nagy összefogások-egyesülések, körtánc, kördal és körmagyar váltják egymást e „hosszú”, nemzetformáló és -próbáló század reményteljesebb perceinek forгатagában.

Egressy G. Samu kompozíciója, az 1847. év őszéhez kapcsolódó *Pest megyei követválasztási zene-emlék* még ugyanabban az esztendőben nyomtatásban is megjelent.¹ Talán csak kevesen sejtették a kor zeneszerzői közül, hogy valamely új darabjuk Kossuthnak címzett ajánlása nem csupán a haza ügye iránt szilárdul elkötelezett, lenyűgözően lendületes közéleti személyiség és kivételes képességű szónok, de valójában *zeneértő* férfiú előtt tiszteleg – aki egykoron még mint ifjú diák, maga is próbát tett a fuvolajátékban, majd saját bevallása szerint később sem tudta kivonni magát e különleges bűverővel rendelkező hangszer-individuum „melankolikus lágy” zengésének hatása alól. Pár esztendő múltán, a szabadságharc idején, Debrecenben Boka Károly hegedűjét és bandájának játékát hallgatja szívesen Kossuth. (Nosztalgikus ellágyulás és magával ragadó, búfelejtő mámor – e kettősségben, ha most áttételes és jelképes módon is, honi romantikus zenekultúránk esztétikai sajátosságainak alapvető polaritására ismerhetünk.) A huszonéves Kossuth

¹ Treichlinger, J. T. 153 [lemezszám]. V. ö.: Mona Ilona: Magyar zeneműkiadók és tevékenységük: 1774–1867. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 1989, 548. tételszám.

Lajos szépírói kezdeményeiről is tudomást szerezhethünk Szinnyei József grandiózus munkája jóvoltából.² Eszerint 1826 folyamán drámafordítást készített németből, később önálló színművet írt *András és Béla* avagy *Korona és kard* címmel „Zemplén vármegye ügyvédje.” Utóbbit Egerben játszották először 1830. április 22-én, s ezt három miskolci, majd egy-egy debreceni, pozsonyi, kolozsvári előadás követte. (Egy további, a '30-as évekből származó drámafordítása ugyancsak több alkalommal került színre néhány esztendőn belül.) Kossuth Lajos művészeti tehetsége, kiváltképp zenészi adottságai végül idősebb fiában, a festészet és szobrászat terén úgyszintén jártasságot szerzett Kossuth Ferencben éltek tovább, sőt teljesedtek ki, akinek itáliai keletkezésű kéziratos szerzeményeit az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára őrzi.³

A korszak egyik legkiválóbb zenetörténeti krónikása, Major Ervin közlése nyomán tudunk egy, Kossuth Lajosnak mint *országgyűlési követnek* címzett – ám valójában nem dokumentálható – ajánlási *szándékról*, amely Doppler Ferenc *Ilka*-operájával kapcsolatos. A feltehetőleg ifj. Ábrányi Kornél tollából ránk maradt, kissé cikornyás, csaknem regénybe illő történet⁴ szerint 1848 elején Doppler, a Magyarországra települt német muzsikusz, Kossuth delejes szónoklatainak hatása alatt, könyomatos díszpéldányt készíttetett a frissen megírt mű zongorakivonatából. Ebben kapott helyet a Kossuth Lajosnak szóló dedikáció. Átnyújtani azonban már nem nyílt alkalma, s ha hihetünk az elbeszélésnek, az '50-es évek elején, a sors szeszélye folytán Magyarország kormányzójának, Albrecht főhercegnek a kezébe került a porosodó kötet – ami végül mégsem járt igazán „kellemetlen” következményekkel a zeneszerzőre nézve.

Vélhetően ugyancsak 1847 őszén, a követválasztás és megnyíló országgyűlés eseménydús időszakában vetette papírra Doppler Ferenc – azóta már már elfeledett – Kossuth-indulóját, amely 1848 tavaszán látott nyomtatásban napvilágot.⁵ Doppler műve korábbi keletkezésű Müller József népszerűvé

² Szinnyei: Magyar írók élete és munkái. VI. kötet (Hornyánszky, Budapest, 1899), 1124–25. hasáb.

³ „In memoriam”: saját szövegre írt, befejezetlen zongorakíséretes dal, 1889. április 1-i dátummal (jelzete: Ms. mus. 6773); Romance sans paroles: zongorára, Nápoly, 1891. október 23-i keltezéssel (Ms. mus. 6774).

⁴ Idézi Major Ervin: Az 1848/49-es magyar szabadságharc korának hangjegykiadványai. In: Major: Fejezetek a magyar zene történetéből. Válogatott tanulmányok (Sajtó alá rendezte Bónis Ferenc). Zeneműkiadó, Budapest, 1967., p. 214–15.

⁵ Treichlinger, J. T. 556. V. ö.: Karch Pál: Pest-Buda katonazenéje 1848-ban. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 1983., p. 25; továbbá: Major Ervin, i.m., p. 207. Karch közlése szerint nincsen rá adat, hogy a szabadságharc idején katonazenekarok játszották volna.

vált, azonos címet viselő indulójánál. A Doppler-féle Kossuth-induló, a kor műfajrepertoárjára oly jellemző módon, Rákóczi-dallamreminiscenciákat tartalmaz (s ugyanezt mondhatjuk el Müller József és névrokona, Müller Ferenc Batthyány-indulóiról is; utóbbi – talán konkrét szerzői szándék nélkül – az énekelt Rákóczi-nóta jellegzetes meneteit idézi fülünkbe).⁶ Mindez nem véletlen: a Rákóczi-induló történetében, e rebellis muzsika harcias-nemzetfelvillanyozó szerepkörét tekintve a szabadságharc időszaka jelentette a csúcspontot; a fél Európát megigéző dallam heroikus tónusának makacs lendületét, épp a meghatározott ritmikai feltételek mellett többször ismétlődő (Dopplernél szintúgy megtalálható) karakterisztikus, szignálszerű kvart-empléma adja meg. A Rákóczi-induló (és részben a -nóta) markáns dallamképletei, mint mindenki által azonnal észlelhető és egységesen értelmezett fordulatok, jelentéstartalmuk révén általános érvényű zenei toposzá váltak abban az időszakban.

A tettvágytól hevített, férfias-mámoros reformkor, majd 1848-49 töretlen lelkületét talán minden más, e korban keletkezett zenei matériánál hívebben tükrözik vissza az indulók, ezek – a már letűnt XIX. század zenehistoriáját szemtanúként megíró id. Ábrányi Kornél szavai szerint – „a félszázadnak leggazdagabb, legérdekesebb abszolút zenei hagyományát” képviselő alkotások.⁷ Legány Dezső találó megfogalmazásában: a reformkor *teljes életet* meghódítani igyekvő, nagy célok felé menetelő emberének „indulók kellettek” (ám a rá következő generációnak már annál kevésbé: a kiegyezés új nemzedéke „nem menetelt; azon igyekezett, hogy megüljön helyben, s maga körül szorgoskodják a könnyebben elérhető célokon”⁸). A szabadságharc utáni évtized folyamán (jóllehet, számbelileg egyre apadó mértékben) napvilágot látott indulóknak viszont még ténylegesen fontos szerep jutott a nemzeti érzések burkolt közvetítésében-ébrentartásában a tragikus és nyomasztó, nehéz, néma esztendők alatt.

⁶ V. ö. Tari Lujza: Magyarország nagy vitézség (A szabadságharc emlékezete a népdalaiban). Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1998., p. 137. Müller József és Müller Ferenc, egyazon időszakban komponált (ám a megadott sorrendben keletkezett) Batthyány-indulói már több félreértésre „adtak okot” a szakirodalomban. A két darab közül Müller Józsefé lett igazán népszerű. Müller Ferenc, az egykori miniszterelnök kivégzését követően, gyászkeretben adatta ki újból szerzeményét, az eredeti verzióhoz képest együtemnyi, drámai hatású betoldással, melynél „lövés történik” felirat olvasható (Treichlinger, J. T. 195). A két indulóról lásd még Major: i. m., p. 207–210., Karch: i. m., p. 24.

⁷ id. Ábrányi Kornél: A magyar zene a 19-ik században. Budapest, 1900., p. 160.

⁸ Legány Dezső: Erkel Ferenc művei és korabeli történetük. Zeneműkiadó, Budapest, 1975., p. 9–10.

Ebben a szabadságharcot megelőző, fékezhetetlen nagyratörésével is romlatlan-naiv, indulóival szinte „egybeforrt” korszakban gyökerezik ’48–49 műfajbeli repertoárjának felfokozott népszerűsége, eleven, gyűjtő hatóereje. Az újonnan keletkezett darabok legkiválóbbjai Müller József nevéhez fűződnek: így az említett Batthyány-induló mellett a Négy magyar hadi induló⁹ – élén, eredeti címadása szerint a Kossuth-indulóval (másodjára már „Magyar induló”-ként jelent meg, ám továbbra is mint Kossuth-induló élt a köztudatban). A német származású Müller József (1821–1876) a Pesten állomásozó 62. számú (Turszky-) gyalogezred zenekarának energikus, fiatal karmestereként komponálta – hamar országos ismertségre szert tett – műveit. Kossuth-indulója 1848 tavaszán keletkezett, s már ugyanabban az évben katonazenekarok játszották.¹⁰ Rövid időn belül külföldön is népszerű lett: a szabadságharc körüli-utáni időszakból két hamburgi kiadásáról tudunk,¹¹ és holland publikációként szintén napvilágot látott.¹² Itthon tíz esztendővel a keletkezését követően, 1858-ban a „hadi” szó elhagyásával jelent meg ismét a Négy magyar induló.¹³ A hatvanas évtized kezdetének „megenyhült” légkörében nyílt lehetőség a négy darab, címében egyértelmű utalást hordozó újbóli megjelentetésére,¹⁴ s e kor hirtelen módosult viszonyaira jellemzően olyan kiadványok környezetében került forgalomba, mint különféle Rákóczi- és Szózat-feldolgozások, utóbb Erkel Bánk bánjának első zongorakivonata.

⁹ Wagner József (1848.), v. ö.: *Mona: i.m.*, 363–65. tételszám. Az első kiadás címei részletesen: Kossuth induló; Toborzó induló; Pesti önkéntesek indulója; Jász-Kun-kaszás induló.

¹⁰ Karch: i. m., p. 24–25; Müllerről lásd részletesebben: p. 23.; a szerzőről továbbá: Marosi László: Müller József, a szabadságharc zeneszerzője. In: *Történelem és emlékezet. Művelődéstörténeti tanulmányok a szabadságharc 150. évfordulója alkalmából*. Szerkesztette Kríza Ildikó. Néprajzi Társaság, Budapest, 1998, p. 153–158.

¹¹ 1.: Guill. Jowien kiadása, 115–116. J[oseph] H[einrich] Doppler: *Marche de Kossuth*, Op.113, No. 2. A kiadvány két rondót tartalmaz, amelyeknek visszatérő témája egy-egy magyar induló: a No.1-é a Rákóczi-, a No.2-é a Kossuth-induló. (A szerzőről egyelőre nem tudni, milyen családi kapcsolatok fűzik a magyarországi Doppler-fivérekhez.); 2.: G. W. Niemeyer kiadása, 747–48. *Original Ungarischer Kossuth-Marsch* / arr. par H. Martin. Csekély számú változtatást tartalmazó, alapvetően szöveghű átírat.

¹² *Kossuth-Marsch / voor de piano / [...] Josef Müller*. Amsterdam, Theune kiadása, 598.

¹³ Rózsavölgyi, R. & C. No. 271. *Mona: i.m.*, 1251. tételszám.

¹⁴ id. Ábrányi Kornél négykezes átíratában, „1848ki Két népszerű Magyar Induló Egressy és Müllertől” címmel. Rózsavölgyi, R. & C. No. 665. *Mona: i.m.*, 1525 és 1526. tételszám.

Az 1860 körüli magyar zenében a Rákóczi-induló és Szózat melódiái juttattak kifejezésre nemzeti érzéseket a leghatározottabb, legerőteljesebb formában. Rákóczi-motívum és egy saját téma mellett Müller Kossuth-indulójának parafrázis dallamidézete szolgáltatja a fő tematikus anyagot Mosonyi Mihály *A honvédek* című zenekari fantáziájának (1860) csatajelenetéhez. A kompozíció második, egyben befejező szakaszának siratózenéjében, már mint távoli reminiscencia hangzik fel a Rákóczi- és Kossuth-motívum, majd apoteózis-szerű végső kicsengésként Szózat-idézzel zárul a mű.¹⁵

A kiegyezés évében Szentirmay Elemér (eredetileg: Németh János) saját átdolgozásában, Illésy György (írói nevén: Kunsági) kreált szövegével adta közre a Kossuth-indulót, Müller szerző voltának említése nélkül és immár *Lajos bácsi nótája* főcímmel¹⁶ – egy megváltozott kor megváltozott ízlésvilágát tükrözve. A különféle későbbi feldolgozások közül ki kell emelnünk Siposs Antal (1839–1923) hangversenyszerű előadásra szánt *Rögtönzetét a Kossuth-induló felett*¹⁷, amely szabad parafrázis-jellegével, ötletgazdag virtuozitásával mestere, Liszt hatását mutatja, és sikeresen „emeli át” az eredeti mű atmoszférájának üde frissességét a század végi kompozíció nyelvezetébe.

Két további, a szabadságharc időszakából származó Kossuth-induló, Kéler Béla és Turányi Károly szerzeményeinek a sorsáról egyelőre nem tudunk; kottáik jelenleg nincsenek meg.¹⁸ Az említetteken kívül 1848 első felében (valószínűleg május-június fordulóján) került ki pesti nyomdából Sárkány Miklós komponista-megjelöléssel egy zongorára írt, *Éljen Kossuth* címet viselő csárdás, adatai szerint a zeneszerző első műveként.¹⁹

¹⁵ V. ö.: Bónis Ferenc: Mosonyi Mihály. Gondolat, Budapest, 1960., p. 128–30; Bónis Ferenc: Történelmi jelképek a magyar zenében a nemzeti romantika korától – Kodályig. In: Bónis: Mozarttól Bartókiig (írások a magyar zenéről). Püski, Budapest, 2000., p. 185, 188.

¹⁶ V.ö.: Major: i. m., p. 203. Mona: i.m., 2262-63. tételszám.

¹⁷ Pesti Könyvnyomda RT. (B. F. T. 219). Siposs emellett egy szöveghű, nyilvánvalóan nem hangversenyszerű megszólaltatás céljára készült zongoraátíratot is készített a Kossuth-indulóból: Pesti Könyvnyomda RT., (Lemezszám: 1752).

¹⁸ Kéler indulója „Ungarischer National-Marsch zur Erinnerung an den gefeierten ungarischen Landtags-Deputirten L. v. Kossuth” címmel, a szerző ötödik opuszaként 1848-ban a bécsi Haslingernél, Turányié Kossuth-Marsch címmel a következő esztendő folyamán az aacheni E. ter Meer kiadónál jelent meg. Az adatok Major Ervintől származnak: i. m., 259.

¹⁹ Mandello J. kiadása. A mű az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában Mus. pr. 3230. jelzeten található. V. ö. Major: i. m., p. 216. A kiadás jelezve a Der Ungar június 4-i számában; v. ö. Papp Géza: További adatok a verbunkoskiadványok megjelenési idejéhez, in: Magyar Zene 1984/3, p.263.; Sárkány Miklós további munkáiról nincs tudomásunk.

Az ajánlások, hódoló vagy ünnepi hangú darabok legközelebbi sorozatszerű keletkezése már Kossuth 1851–52. évi amerikai útjával kapcsolatos. A parádés, diadalmenet jellegű fogadtatás nem mindennapi légköréből több akkoriban írt, vagy kinyomtatott zenemű ad ízelítőt. Jelenleg az alábbiakat ismerjük:

William Dressler: Welcome to Kossuth – a Patriotic Song (with chorus ad lib.)²⁰

William Fisher: Grand Reception March (for the piano)²¹

Samuel Owen: Kossuth's Welcome – Quick Step²²

J.C. Viereck: Espoir. Fantaisie militaire sur un air anglais²³

Kossuth's March in Hungary or Remembrance of the Years 1848 and 1849. Arranged for the Piano by Gustave Blessner²⁴

Az eredeti amerikai kompozíciók egyike sem magyaros karakterű, és kifejezésmód terén ritkán lépnek túl a kor angolszász-amerikai, valamint olaszos stílusvilágának melodikai közhelyein – de nem is az a funkciójuk. Akad közöttük tipikus amerikai „hazafias dal” (William Dressler: Welcome to Kossuth), indulózene (Samuel Owen: Kossuth's Welcome; William Fischer: Grand Reception March) és variációsorozat is (J. C. Viereck: Espoir / Fantaisie militaire). Különleges színfoltot jelent az átdolgozóként Gustave Blessner nevét feltüntető *Kossuth's March in Hungary or Remembrance of the Years 1848 and 1849*. A címlapon olvasható az alábbi szöveg is: „This is the National March of the Hungarians, such as the Marseilles [sic!] of the French and Hail Columbia of the Americans. It is played by all the bands of the Hungarian Army, and received with great enthusiasm by the People.” Ez a Kossuth-indulóként közreadott, magyar nemzeti indulónak titulált muzsika nem más, mint Müller József 1848. évi Batthyány-indulója. A játszottságáról szóló angol nyelvű tudósítás kétségkívül sokat mond (és érdemes volna az információ eredetére fényt deríteni); ugyanakkor a zöld-fehér-piros [!] zászlószínekkel ékesített díszes, ünnepi kiadvány nyilvánvalóan az itthoni

²⁰ New York, William Hall & Son. A kiadvány (jelenleg hozzáférhető példánya) 1861. évi vagy utáni.

²¹ Duval's Stem Lith. Press, Philadelphia.

²² Inscribed to the Hero Statesman Louis Kossuth by the Publishers. New York, Firth Pond & Co. A kiadvány vagy még 1851 végi, vagy röviddel az utáni.

²³ Composé pour le piano et dédiée à l' illustre Kossuth par J. C. Viereck. Philadelphia, Fiot. A kiadványról Major Ervin is tudósított „Amerikai-magyar zenetörténeti kapcsolatok a XIX. században” c. tanulmányában. In: Major: Fejezetek..., p. 90–91.

²⁴ Philadelphia, Couenhoven, Scull & Co. A kiadvány 1852. évi vagy utáni.

Erinnerung an die Jahre 1848 & 1849 feliratú Treichlinger-publikáció²⁵ nyomán készült, és az „átdolgozó” Blessnernek nem sok tennivalója akadt.

Arról, hogy Kossuth emlékezetes tengerentúli útja évtizedek múltán sem merült feledésbe, lényegesen későbbi keletű, Amerikához kötődő zeneművek is tanúskodnak. Major Ervin hívta föl a figyelmet az osztrák származású Pühringer Antal *Éljen Kossuth* című operanyitányára, melyet a Kossuth-centenárium évében Clevelandben adtak elő, s amennyiben hihetünk a korabeli sajtóértesüléseknek, maga az opera is elkészült²⁶. 1930-ban a magyar-amerikai Bibor Epstein Karolina publikált Kossuth emléke előtt hódoló, stílusában is magyaros zongoradarabot.²⁷

Mindössze egyetlen, Kossuth angliai tartózkodásaival kapcsolatba hozható zeneműről sikerült eddig tudomást szereznünk. Charles d' Albert, Londonban élő komponista, táncmester (1809–1886; Eugène d' Albert neves zeneszerző, zongoraművész apja) adott ki, feltehetőleg az 1850-es évek folyamán egy díszes címlapú *Kossuth Polkát*.²⁸

Idehaza, nem sokkal a kiegyezés után, Langer Viktor (Tisza Aladár néven) tett közzé *Kossuth csárdást*,²⁹ emellett Kossuth Lajosnak dedikálta

²⁵ J. T. 164. Mona: i. m., 560–61. tételszám.

²⁶ Major: i. m., p. 91. Az opera – és a nyitány ez utáni – sorsáról semmit sem tudunk. A Vasárnapi Újság 1902. szeptember 14-i száma közli a zeneszerzőről: „Leghőbb vágya az volna, ha előadhatná az egész operát, melynek szövegét is ő írta.” A Magyarország c. napilap 1902. szeptember 11-i számában olvashatjuk: „Clevelandban – mint az ottani Magyar Hírmondó írja – érdekes kompozíciót mutattak be a minap egy nagy zenekari hangversenyen. A Great Western Band ugyanis előadta Pühringer Antal zeneszerző »Éljen Kossuth« című operájának uvertürjét és azzal nagy sikert aratott. A szerző Ausztriában született, de a magyarok iránt való szimpátiáját már hazulról magával hozta Amerikába. Új hazájában részt vett a polgárháborúban és a zeneirodalom terén igen jó nevet vívott ki magának.” A Pühringer-operával kapcsolatos sajtóhírek az azévi clevelandi Kossuth-szobor felavatási eseményeinek időszakában jelentek meg.

²⁷ „Hódolat Kossuth Lajos hazánkfia emlékének. Mély alázattal a szerző.” Eugene H. Dernay kiadása: Brooklyn, New York. A darab felépítése a következő: egy „Ima” feliratú Introduction után magyar téma következik két variációval, végül Finale zárja. Hogy a mű keletkezése összefügg-e valamiként az 1928. évi New York-i Kossuth-szobor avatással, egyelőre nem tudni.

²⁸ Chappell, 50 New Road Street. 8353 [lemezsám]. A kotta az OSzK Zeneműtárában Mus. pr. 14712. jelzeten található. Belső címfelirata szerint „Hungarian Polka”, ám a szalonstílusú zene semmilyen magyaros vonást nem árul el. Címlapfotóját közreadta Prahács Margit, in: Magyar témák a külföldi zenében (Magyar-ságtudományi Intézet, Budapest, 1943.), VI. táblaként.

²⁹ Pest, Tábornszky és Parsch, 35.

1867 folyamán kinyomtatott *Férfikarait*.³⁰ Kossuth halálát követően 1894-ben, majd a nyolc esztendővel későbbi centenárium alkalmával jelentek meg ismét nagy számban tisztelgő, vagy már kifejezetten a legendák övezte államférfi emlékére írott kompozíciók. (Az ún. *Kossuth-nóta*ról és annak műzenei feldolgozásairól később esik szó.) Kossuth halálára komponált zeneművet Major Gyula (Kossuth Gyászinduló), az Egerben működő Lányi Ernő (Kossuth gyászdal), Csete Lajos (Kossuth emlék), Erődi Ernő (Meghalt Kossuth!), Bajai (Holländer) M[ihály] (Kossuth kesergő), Szent-Iványi Dani (Gyászhangok: Kossuth Lajos drága hamvai hazahozatalának emlékére), Dankó Pista (A magyar nemzet gyászdala), Egri György (Napnyugatról, messze földről...). Az 1902. év legjelentősebb Kossuth-vonatkozású zenei publikációjának a Huber Sándor szerkesztette *Kossuth Albumot* tekinthetjük: „Hírneves magyar zeneszerzők legszebb Kossuth dalainak gyűjteménye” alcímmel ellátva, benne Pap Zoltán *Kossuth-himnuszával*, Lányi Ernő, Egri György, Erődi Ernő említett Kossuth-gyászdalaival, Buday István, Greizinger Iván, Csengery Gyula kompozícióival,³¹ továbbá Lányi Ernő harcias-hazafias Pósa-dalával,³² Egressy Béni Szózatával, az általa megzenésített Talpra magyarral, a Klapka-indulóval, valamint számos egyéb Kossuth-vonatkozású nótával és dallammal, melyek átírója, többségüknél maga a közreadó Huber volt.

A szóban forgó kompozíciók némelyike idézi a szabadságharc óta *Kossuth-nótaként* ismert és elterjedt dallamot; olykor annak csupán töredékét, benne a karakterisztikus kezdőmotívummal. Ide tartozik Major Gyula *Kossuth Gyászindulója*, Szent-Iványi Dani gyászdarabja, valamint Greizinger Iván dala. Kissé talányos ebből a szempontból Erődi Ernő szerzeménye, amely a *Kossuth-nóta* kezdő, lehajló dallamképletével ellenkező ívű (annak szabad rákfordításaként értelmezhető) motívumot hangoztat.³³ Lányi Ernő

³⁰ Mona Ilona, i.m., 2644. tételszám

³¹ Buday: Kizöldült már Kossuth Lajos sírhalma, Greizinger: Kossuth Lajos újrajzent Turinból, Csengery: Turin fölött ragyog az ég; Rózsabokor, zöld az ága

³² Op.107. Az első strófa szövege: „Hát még mindig az a gyűlölt Gott erhalte' járja? / Fújja fújja a németnek katonabandája / Könnyet hullat a glédában minden magyar regimentje / S egy dal sír a puskacsőn át: Kossuth Lajos azt üzenté.”

³³ Lényegében ugyanezt fedezhetjük föl a Kossuth-nótánál jóval későbbi keletű, és már az új népdalstílushoz tartozó, ún. Garibaldi-nóta (Garibaldi csárdás kiskalapja...) kezdetén is; hogy ezt az ismeretlen dallamköltőtől eredő, konkrét utalási szándéknak foghatjuk-e föl, annak megválaszolására egyelőre nem teszünk kísérletet.

említett, Pósa Lajos versére írt kompozíciója a végére tartogat meglepetésként ható, és egy másik Kossuth-dallam idézetének tűnő zenei anyagot.³⁴

2.

Magának a *Kossuth-nótának* a keletkezési körülményeiről, még megközelítőleg sem sikerült pontos képet adnia mindmáig a kutatásnak.³⁵ Egyva-

³⁴ Lányi itt egy olyan négy hangú [tetrachord-] motívumot írt a szöveg „Kossuth Lajos azt üzenté” zárósorához, amely egy igen elterjedt Egressy-dallam (eredeti szövege szerint: „Ne menj rózsám a tarlóra...”) zárómotívumának idézeteként értelmezhető. Egressy közismert dallamára (amely egyike volt a kései reformkor legnépszerűbb melódiáinak, és korabeli indulókhöz is felhasználták), a szabadságharc időszakában alkalmazhatták a „Kossuth Lajos édesapám...” kezdetű szöveget, s így a sokfelé énekelt Kossuth-dallamok egyike lett. (V. ö.: Tari: i. m., p. 27, 40–42.; Karch: i. m., p. 35.) Egressy Szózatának a végén is megtalálhatjuk a kérdéses záró dallamív megfelelőjét.

³⁵ Az alábbi lista nem tükröz teljesség-igényt; csupán a fontosabb, és jellegük révén (tágabban) tudományosnak mondható irodalmak sorra vételét kísérli meg. 1868 folyamán Zsilinszky Mihály Kossuth a magyar nép szívében és költészetében címmel Költeményfüzért tett közzé, érdekes történeti bevezetővel ellátva. Hentaller Lajos A szabadságharc dalai című 1895. évi kiadványának 176–177. oldalán foglalkozik a Kossuth-nótával. Káldy Gyula 1895-ben a jelen témát is érintő felolvasást tartott a Magyar Történelmi Társulat ülésén, Az 1821–1861 években keletkezett magyar történeti énekekről és indulókról címmel, melyet az Athenaeum R.T.-nál publikált ugyanabban az évben. Káldy munkája ma sem tűnhet elhanyagolható fontosságúnak; még akkor sem, ha tudjuk: megállapításai – enyhén szólva – nem mindenben megalapozottak kellőképpen. (A Pallas Nagy Lexikonának vonatkozó szócikke – szintén Káldy tollából – ugyanennek az írásnak a rövidített változata.) Csak kevésbé megbízható (és bizonyos részeiben egyenesen elfogadhatatlan, valamint rosszul is dokumentált) Fabó Bertalan vonatkozó eszmefuttatása A magyar népdal zenei fejlődése című könyvében (MTA kiadása, 1908, p. 317–328.); teljes egészében viszont ez a munka sem hagyható figyelmen kívül. Bányai Elemér nagyigényű esszéje a Független Magyarország 1908. március 15-i számában egyike a legjobb publikációknak, melyeket a témában valaha is papírra vetettek. Csekély kivétellel összegzi a megelőző fontosabb irodalmak megállapításait is. A dualizmus korának általam ismert egyéb újságcikkei közül az alábbiak tartogatnak még lényeges információkat a téma iránt érdeklődő számára: Benedek Elek: Kossuth Lajos a népköltészetben = Budapesti Hírlap, 1882. szeptember 21.; Kossuth-nóták. A Magyar Hírlap eredeti tárcája (1894. március 28.; a szerző megnevezése nélkül); Hol született a Kossuth-nóta. = Budapesti Hírlap, 1901. november 23. (ugyanaz: Ethnographia, 1902. március); Kiss Samu: Népköltészetünk hangulata a szabadságharc alatt = Pesti Hírlap, 1911. március 15.; Kiss Samu: Népköltészetünk hangulata a szabadságharc után

lamit azonban bizvást leszögezhetünk: az általunk *Kossuth-nótaként* ismert – jelenlegi formáját több lépés során elnyert – dallam, továbbá annak sokféle szövege (a változatokkal együtt), egymástól teljesen független, és valószínűleg időben is elkülönülő keletkezéstörténettel rendelkezik. A zenére vonatkozó kutatási eredményeket, tudományos igénnyel Major Ervin foglalta össze elsőként³⁶; legutóbb Tari Lujza közölt ilyen jellegű, s a népi dallam- és szövegvariánsokat széles körben bemutató áttekintést.³⁷

A *Kossuth-nóta* dallama félreismerhetetlen verbunkos fogantatású melódia, mely lassú, ünnepélyes voltával látszatra nagyszerűen illeszkedik abba a stílusvilágba, amelyet az 1830–40-es évek magyar muzsikájának gazdag, sokszínű köznyelve képvisel. Ránk maradt *legarchaikusabb* formájában, ahogy több, egymáshoz közeli változatként Egressy Béni 1850-ből származó feldolgozásai, Füredi Mihály ez utáni kiadványa, Mátray Gábor és Kassai Vidor közlései nyomán előttünk áll,³⁸ inkább tűnhet még régebbinek, talán reformkor előttinek. Mindez némiképp Csefkó Gyula teóriája mellett szólhat: szerinte a nóta keletkezése a napóleoni háborúk időszakába nyúlik vissza, s így „könnyű volt [1848 őszén] megszületnie. Csak annyit kellett tenniük a hazafias érzéstől föllelkesült tömegeknek, hogy Kossuth nevét illesszék bele egy régibb, jól ismert szövegbe, amelyből aztán mindjárt Kos-

= Pesti Hírlap, 1911. december 24. Csefkó Gyula alapvető tanulmánya nem csupán összefoglalja az addigi főbb irodalmakat, de (vitatható pontjai ellenére) nagy műgonddal készült, és – mondhatni – több figyelmet érdemlő írás (Csefkó: Ha még egyszer azt üzeni... [A Kossuth-nóta eredetéhez]. In: Nép és nyelv [Szabadka], II. évf., 1–9. szám [1942. jan-szept.], p. 1–11.). A XX. század közepének viszonylag bővebb irodalmából ki kell emelnünk Ortutay Gyula és Dégh Linda munkáit – bár utóbbi, szemléletmódja terén, az olvasó általi revízióra szorul (Ortutay: Kossuth a magyar népköltészetben. In: Ethnographia, 1952, p. 263–307.; Dégh: A szabadságharc népköltészete. Akadémiai Kiadó, 1952, p. 178–9.). Érdekes adalékokkal szolgál a témát illetően Barta István 1952. évi tanulmánya (Kossuth alföldi toborzó körútja 1848 őszén. In: Századok, 86. évf., p. 165.) – bár következtetése kissé korainak tűnik.; További irodalmak: lásd a 36., 37. és 38. számú jegyzeteket.

³⁶ Major Ervin: Kossuth-dalok. Zeneműkiadó, Budapest 1953., p. 4–7.

³⁷ Tari: i.m. A szerző lényegében valamennyi, a népi emlékezet által megőrzött 19. századi Kossuth-dallamot közread könyvében.

³⁸ Egressy Béni zenéje Szigeti József A szép juhász és Jókai Mór Földönfutó c. népszínműveihez; Füredi Mihály: 100 magyar népdal (Bognár Ignác zongorakíséretével. Pest, 1851), 98. szám; Mátray Gábor: Magyar népdalok egyetemes gyűjteménye, III. füzet (Pest, 1858), 80. szám; Kassai Vidor emlékezései. A művész születésének századik évfordulójára sajtó alá rendezte Kozocsa Sándor. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1940., p. 26.; Mindezekről később lesz szó részletesen.

suth-nóta lett. [...] Eleinte valószínűleg inszurgens-nóta volt, később háborús nóta vált belőle. Szerzőjét, ha reményünk volna rá, hogy megtalálhatjuk, a nemesi felkelők sorában kellene keresnünk”³⁹. Így tehát a dallamot – melyet Csefkó feltételezése szerint eredetileg „Ferenc császár azt üzenté...” szöveggel énekeltek –, elsősorban az idős emlékező őrizhette meg, és már mint Kossuth-nótát, *újból* énekelni kezdték a szabadságharc első hónapjaiban. Állításának alátámasztására mindazonáltal pusztán *közvetett* bizonyítékokat tud felhozni, s noha tényleges ellenérv a fentiek *lehetőségét* máig sem cáfolta, az így felvázolt összkép mégsem tűnik számunkra igazán valószínűnek. (Meggyőzően fejt ki viszont Csefkó a nóta szövegében szereplő, és már megannyiszor félremagyarázott kétszeri hívás értelmét; mint rámutat, lényegét tekintve egy régi magyar szokásról van szó, amely az élet számos területén megnyilvánult. Háború esetén az első felhívás mindenkor az arra való *felkészülésre*, a második a tényleges *hadba indulásra* vonatkozott.) Csupán megerősíteni látszik annak alapos gyanúját, hogy a reformkor időszakában (akár *már*, akár *még*) *nem* énekeltek a Kossuth-nótát,⁴⁰ az a tény, hogy dallama *nem* szerepel a kor közdal-repertoárjába máig a legjobb betekintést nyújtó kéziratos gyűjteményekben, ú.n. melodiáriumokban.

Se szeri, se száma mindazon vélekedéseknek, melyek adott földrajzi helyhez, időponthoz, esetleg *egy* konkrét szerzőhöz igyekeztek kötni a Kossuth-nóta megszületését⁴¹. Közülük most csupán egyet emelünk ki: Jókai Mór elbeszélését, melyet az író *Egy dal keletkezésének története* címmel közölt – elsőként az Áldor Imre és Ormodi Bertalan szerkesztette 1868. évi Kossuth Albumban. Jókai írásában 1848 kora őszéhez, Kossuth történelmi jelentőségű alföldi önkéntestoborzó útjához, azon belül is a legendás híri ceglédi szónoklathoz kapcsolja a Kossuth-nóta keletkezését. Jókai maga is részt vett az eseményeken. Mint írja, Kossuth drámai hatású nemzetmentő beszédét követően a megrendült tömeg ezt kiáltozta: „Mindnyájan el fogunk menni!”. Tömegdallá pár nappal később, október 3-án vált a Kossuth-nóta Jókai emlékezője szerint, amikor is rendezett sorokban („mint egy félelmetes óriás kígyó, melynek háta pikkelyek helyett kaszákkal és szuronyokkal fénylik”) Pestre vonuló, háromezer főnyi ceglédi önkéntes had énekelte „riadó hangon.” Az általa leírt „keletkezéstörténet” azonban csak egy a sok közül.

³⁹ Csefkó Gyula, i. m.

⁴⁰ Kivételt képezhet ez alól a szabadságharcot közvetlenül megelőző (egy-két) esztendő, amivel kapcsolatban e sorok szerzője megkockáztat majd egy feltevést a tanulmány későbbi részében.

⁴¹ Így, szerzőként fölmerült már, s a szakirodalom egy részében el is terjedt Balkányi Szabó Lajos (1823–1889) Debrecenben élt nótakomponista neve – anélkül, hogy ezt bármilyen komoly bizonyíték alátámasztaná.

Jókai krónikási memóriája mégsem „csal”, hanem csupán *szépirói vénája* győz e „dallaméletrajzi novella” papírra vetésekor: a „beszély” – minden szerzői szándék ellenére – nem magának a *keletkezésnek*, hanem a *népszerűvé válásnak* a történetébe-folyamatába ad betekintést. (Az ő memóriájában egyébiránt nincs okunk kételkedni. Időskori írásai olykor fél évszázaddal régebbi eseményeket „dokumentálnak” megdöbbentő, *napi* pontossággal – noha nem ez az eredeti céljuk. A fenti elbeszélést mindössze húsz esztendővel a történetet követően tette közzé Jókai.)

Tény, hogy 1848 vége felé *már énekelték* a Kossuth-nótát a ma legismeretebbnak mondható szöveg változatával – amint a *Kossuth Hírlapjának* az évi december 23-i számából megtudhatjuk. Az újság hírül adja, hogy Bars megyei, nagysallói önkéntesek dalolták az alábbi szöveggel: „Kossuth Lajos azt izente, / Nincsen elég regimentje; / Ha még egyszer azt izeni, / Mindnyájunknak el kell menni”; s jöllehet, „az egyszerű dalocskát” – a tudósító szavai szerint – „nagysallói földműves legények csinálták”, a cikk-beli közlést megint csak a nóta *ismertségére* vonatkozó, *s nem* a keletkezést dokumentáló adatnak kell tekintenünk. Bárhol hangzott is föl a Kossuth-nóta *ebben* a formájában elsőként, igen rövid időn belül, „szinte órák alatt”⁴² terjedhetett országszerte tova – amit végső fokon az is jelez, hogy több tájegységet (és még több várost) neveztek meg a későbbiekben vélt „szülőhelyül” a téma avatott-avatatlan szakértői.⁴³ Nehezen képzelhető el ez a hirtelen föllángolás egy mindaddig teljességgel ismeretlen dallam esetén. Kassai Vidor emlékezése szerint „Ha kel a szép napsugára, kezemben az eke szarva” kezdetű szöveggel énekelték a nótát, még a szabadságharc előtt.⁴⁴ Mátray Gábor, gyűjteményének harmadik füzetében (1858) – amelyre már szintén utaltunk – „Felsütött a nap sugára kedvesemnek homlokára” szövegkezdettel tette közzé a dallamot, „divatozásának évszámait”⁴⁵ 1847–1852-ben állapítva meg. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy az ’50-es évtized egyéb dokumentumaiban (talán nem kizárólag a megváltozott politikai viszonyok okán) *különböző* szövegekkel szerepel. Végeredményben az sem lehetetlen, hogy

⁴² Dégh Linda, i. m.

⁴³ V. ö. Dégh, u. o.

⁴⁴ Kassai Vidor (közr: Kozocsa Sándor), i.m. Major Ervin megállapította (Major: Kossuth-dalok [1953], p.5), hogy ez egy 1842. évi Czuczor Gergely-vers első strófája – ami egyfelől további bonyodalmakhoz vezet; másrészt viszont nem változtat Kassai visszaemlékezésének lényegén, miszerint ő még a szabadságharc előtről és a „Kossuth Lajos azt üzente...” kezdetű szöveggel ismerte a nótát. (A szabadságharc kezdeti időszakából egyébiránt másfajta toborzószöveg éneklését is említi Kassai – még a „Kossuth Lajos azt üzente...” ismertté válását megelőzően.)

⁴⁵ Mátray kifejezése az első füzet előszavában.

az 1850-es évek folyamán a Kossuth-nóta dallama alá írt szerelmi vonatkozású versszakok némelyike már a szabadságharc előtt ismertnek számított (s így bizonyos értelemben *eredeti* szövegnek mondható). Megkockáztatjuk azt a feltevést, hogy a szabadságharc korai időszakában (minden bizonnyal még 1848 őszének elején) egy általánosan ismert, s mondhatni, akkortájt épp a népszerűsége tetőfokán járó, *többféle* szöveggel is énekelt melódiára alkalmazták – valakik, valahol – a „Kossuth Lajos azt üzenté...” kezdetű sorokat. Mindenesetre addig, amíg egy újonnan előkerülő dokumentum nem cáfol rá határozottan, (az egyébiránt hallatlanul precíz) Mátray Gábor fenti közlését látszik a legcélszerűbbnek elfogadnunk, a dallam elterjedtségére vonatkozólag.

Úgy tudjuk, a Kossuth-nóta melódiája 1851 folyamán jelent meg először idehaza nyomtatásban – az esztendő során mindjárt kétszer is: Füredi Mihály említett, 100 magyar népdal című gyűjteményében tette közzé, emellett tisztán hangszeres letétként is napvilágot látott a *Két honvéd dal és csárdás* címet viselő kiadvány élén, kijátszva a cenzúra éberségét⁴⁶. A Kossuth-nóta a Rákóczi-indulóval együtt ugyanis „tiltott listára” került. A titkos, burkolt üzenetek, emlékezések kora ez. Átszövegezetten már két, Egressy Béni összeállította 1850. évi népszínmű-zenében⁴⁷ helyet kapott a Kossuth-nóta, s ugyanúgy ott szerepel az évtized népdalkiadványaiban is.⁴⁸ Major Ervin adata szerint a bécsi zeneműkiadó és komponista Carl Haslinger 1851 körül publikálta Op.79. jelzésű saját magyar zongorafantáziáját; a mű nyitódalla-

⁴⁶ Treichlinger, J. T. 193. Régebben szabadságharc korabelinek gondolták e kiadványt (Major Ervin: Az 1848/49-es szabadságharc korának hangjegykiadványai, p. 209.); Mona Ilona közléséből tudhatjuk, hogy 1851 a megjelenés éve (Mona: i. m. 592. tételszám, a hozzá tartozó jegyzettel.)

⁴⁷ Földönfutó: Jókai Mór népszínműve. Bemutatója 1850. április 14-én volt a Nemzeti Színházban. A „rejtett” Kossuth-nóta a 3. számú, „Elmegyek már édes babám, a távolból emlékezz rám...” szövegű duett, Egressy zenekari kíséretével. Partitúra: OSzK Zeneműtár, Népszínház 281 jelzeten.; Szép Juhász: Szigeti József népszínműve. Bemutató: N. Sz., 1850. május 11. A Kossuth-nóta az 5. szám; négy szólamú a cappella letétként, „Árva vagyok árva lettem...” kezdetű szöveggel. Partitúra: OSzK Zeneműtár, Népszínház 696/1 jelzeten. (Lásd még: Tari: i. m., p. 25.)

⁴⁸ Füredi Mihály, említett 1851-es gyűjteményében, (98. dalként) nyilvánvalóan Egressy Béni feldolgozásai nyomán tette közzé a nótát – amint az első két versszakból („Elmegyek már...”, ill. „Árva vagyok...”) kiderül. (Füredi maga is énekelt a népszínművekben.); Szintén megtalálható a dallam Almási Sámuel Magyar Dalnok című kéziratos gyűjteményében (1850 után bejegyezve); lásd Tari, i. m., p. 36. és 179.; Mátray Gábor közreadását (1858) már tárgyaltuk; Színi Károlyról (1865) lásd Tari, i. m., p. 36.

ma a Kossuth-nóta.⁴⁹ Mosonyi Mihály Schwermüthig (Ábrándozva) című zongoradarabja (1860) a Kossuth-nótát parafrazeálja: szinte „rejtvényt szerűen” vannak jelen a kompozícióban a jól ismert fordulatok.⁵⁰

A Kossuth-nóta felbukkanását 1867 utáni műzenei kompozíciókban többnyire már bizonyos sztereotip vonások kísérik – minthogy az ilyen alkotások maguk is, óhatatlanul, nemegyszer konvencionális-sablonos hazafias érzületek tolmácsolóivá váltak: egy „lajosbácsizó” kor mértéke szerint. Ez a dallam már egyébként sem *ugyanaz* a dallam, hanem csupán *egy* a feldolgozásra kerülő sokféle melódia közül; földézése némelykor ténylegesen nélküli a mögöttes eszmei tartalmat. (Zsilinszky Mihály említett 1868-as *Költeményfüzérének* egyik kölcsönzött, gúnyos versmottója talán mindennél többet mond ebben a vonatkozásban is – szimbolizálva: egész korszakot, ideákat, törekvéseket: „Nem az a nap süt az égen, / A dal is más hatvanhétben.”⁵¹) Ritka a valódi hév és lendület, eredeti frissesség, hamisítatlan egyéni erejű megoldás (ami a századvég magyar zenei köznyelvéről, általánosságban, szintén elmondható), s lassanként maga a dallam is, – a széles körű közhasználat, majd énekórai anyaggá válás következményeként – jellegeiben bizonyos sematizmushoz vezető átalakuláson megy át, mely alól sem a forma, sem a ritmika, sem a melódiavonal nem lehetett kivétel. Ez a díszletté merevülés, művi klasszicizmus lett tehát ennek a ('48-ban, eredetileg még mily ellenállhatatlan, mily tüzes!) dallamnak a sorsa – s azután, a '80-as évtized végén Szentirmay Elemér már „Új Kossuth-nótát” publikál,⁵² melynek szégyenletes kezdete így hangzik: „Gyere haza Kossuth Lajos!” ...

Hogyha e dallam feltehetőleg legkorábbi ránk maradt alakját⁵³ szemügyre vesszük, láthatóvá válik *típusfordulatainak* régies volta, az egyszerű, díszetlen, sima dallamszövés sallangmentes karaktere. Ez a melódiavonal, felépí-

⁴⁹ Major: (1953), p. 4.

⁵⁰ A Rózsavölgyinél megjelent Tanulmányok zongorára, a magyar zene előadásának képzésére című sorozat ötödik darabjaként. V. ö. Bónis: Mosonyi (1960), p. 123; Bónis: Történelmi jelképek... (2000), p. 186.

⁵¹ Zsilinszky munkájáról lásd a 34. számú jegyzetet. A kérdéses versmottó, eredeti formájában általánosan ismert volt az 1850-es évtizedben (lásd erről Arany János népdalgyűjteményének Gyulai Ágost – Kodály Zoltán általi 1952-es közreadását: 23. szám, a vonatkozó jegyzettel). Ugyancsak Zsilinszky tudósít a Kossuth-nóta „Lajos bácsi...” kezdetű énekléséről is, már az olasz háborúk idejéből: mintegy 10 évvel Világost követően (p.68.).

⁵² Op.146., megjelent 1887–89 között a Harmónia kiadásában.

⁵³ Egressy említett két népszínműbeli feldolgozása (1850), Füredi–Bognár közreadása ezek nyomán (1851), Mátray publikációja (1858), valamint Kassai emlékezései közr: Kozocsa, 1940) egyaránt ezt a feltételezett ős-melódiaformát őrzik – apróbb, nem jelentős esetenkénti különbségekkel.

tésében tömör és koncentrált, belső logikája szigorú és következetes. Említett 1851-es közreadása zongorára, s ugyanúgy Árpád Jenő [= Szentirmay Elemér] 1867. évi átírata⁵⁴ már hangszeres ornamentikában, díszítőfigurációkban gazdag. Az idők folyamán kisebb-nagyobb hangmagasság-változások mentek végbe a dallamban, a ma ismert alak (benne az „aszt” szót mintegy nyomatékosító, felfelé lépő szekunddal) a századforduló körül állandósult. A nótát indító eredeti markáns, choriambikus kezdőképletet (hasonlóan, mint Himnuszunknál) lekoptatta a közhasználat; a ritmus az évtizedek során szöveghez alkalmazkodó lett. A legfeltűnőbb átalakulás azonban magát a dallamstruktúrát érintette. Valószínűleg a '80-as évek fejleménye volt – szintén a közhasználat következményeként – az utolsó zenei sor belső bővülése az „Éljen a magyar szabadság” szakasszal. Az, hogy az így 13 ütemessé lett akkori melódia-alak az aradi Tizenhármakkal hozható összefüggésbe, valószínűleg tévedés.⁵⁵ Oka az egyenletességre törekvő formai aránykeresésben rejlik: a dallam a bővülés folytán nagyjából négyütemes egységekben halad. (Később az öt taktusnyi kezdet is négyre szűkült egy sűrítés révén.)

A Kossuth-nótát dolgozta fel Székely Imre a '60-as évek végén keletkezett 18. magyar ábrándjában,⁵⁶ Hubay Jenő a 7. csárdajelenetben.⁵⁷ (Idézet-szerű előfordulásairól már esett szó.) Major Gyula említett gyászindulója (1894)⁵⁸ a Rákóczi-induló motívumait kombinálja a Kossuth-nóta dallamával. Chován Kálmán III. magyar rapszodiája, virtuóz passzázsaival, mennydörgő futamaival és kromatikus harmóniavilágával mintha „pótolni” igyekezne a Kossuth-nótát feldolgozó Liszt-rapszódia hiányát.⁵⁹ A Bártfán, majd Kassán működő Hemerka Ulrik zeneszerző, karnagy (1862-1946) *Kossuth Lajos azt üzenete* feliratú nyitányának szlovák címváltozata arról tanúskodik, hogy a komponista a nemzetiségek előadásában, másfajta szöveggel is hall-

⁵⁴ Rózsavölgyi, N. G. 1463. Mona: i. m., 2261. tételszám. Közreadja: Kerényi György: Szentirmay Elemér és a magyar népzene. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966., p. 264–69.

⁵⁵ Ezt a feltételezést először Kassai Vidor írta le, ám egy mondatnál később már ő is cáfolta. (i. m., p. 27).

⁵⁶ Alcíme: „Szigetvári emlék”. (Zongorára) Rózsavölgyi, N. G. 1707. tételszám.

⁵⁷ Op. 41. (Hegedűre és zongorára.) Alcíme: „Kossuth-nóta”. Az ebből szőtt téma indítja, majd keretbe is foglalja a kompozíciót. Breslau, 1891.

⁵⁸ Zipser & König, Z & K 243.

⁵⁹ Op. 26., Rozsnyai, 1907. Ugyanebben az évben, a Zeneakadémia új épületének felavató ünnepségein Erkel Gyula hangszerelésében, nagyzenei műként játszották el. V. ö.: Zenelap 1907. június 1.

hatta a nóta dallamát.⁶⁰ Káldy Gyula adott hírt a Kossuth-nóta 1890-es évtizedbeli amerikai népszerűségéről: kint élő magyarok honosíthatták meg, később angolul is többfelé énekelték választási alkalmakkor.⁶¹

A Kossuth-nóta Füredi Mihály 1851. évi közreadása szerint, Bognár Ignác zongorakíséretével, két versszakkal [a harmadikat elhagyva]. (Füredi: 100 magyar népdal, 98. szám.)

Haikal [=Andante]

Ének

Zongora

Elmegyek ma e - des rozsám a tavolból emlékezz - ram,
Arva vagyok arva lettem szerenésellen - nek szület - tem.

Adt egy esokot u t o l j a r a. kedvesednek a j a k á r a. draga vio - lam
Mert attol el rekesztettem. akit iga - zat szerettem akit szeret - tem

⁶⁰ A többrészes mű a Kossuth-nótára épül. Eredeti kézírata: OSzK. Zeneműtár, Ms. mus. 1981 jelzeten; zongorakivonat négy kézre.

⁶¹ Káldy, i. m., p.12.